

ЩОДО ПРИНЦИПІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Уткіна М. С.

Однією із найбільш глобальних проблем суспільства останніми часами є боротьба, протидія та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом або ж так званих злочинних доходів. Зокрема, процес відмивання такого роду доходів необхідно розглядати не лише в контексті надзвичайної загрози для дестабілізації фінансової та економічної систем, але й для національної безпеки країни в цілому. На даний час існує нагальна потреба у розробці стратегії, яка дозволить оперативну та ефективно протидіяти випадкам зловживання фінансовою системою держави. З урахуванням вищезазначеного, актуалізується питання дослідження фінансового моніторингу в системі таких заходів. Стаття містить комплексний теоретико-правовий аналіз принципів фінансового моніторингу із урахуванням норм закону та доктринальних джерел. Надано авторське визначення поняттю принципи фінансового моніторингу, під якими запропоновано розуміти об'єктивно властиві певні відправні, вихідні положення, на яких базуються суспільні відносини щодо здійснення уповноваженими суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу заходів, спрямованих на виконання вимог чинного законодавства в контексті протидії та запобігання легалізації коштів злочинного походження. У статті автори узагальнили перелік принципів фінансового моніторингу, а також провели аналіз наступних принципів фінансового моніторингу: законності; об'єктивності та реальності; незалежності; загальності; системності; застосування ризик-орієнтованого підходу (принцип ризик-орієнтованого підходу); пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави, від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації «злочинних доходів»; координованості взаємодії, співпраці та співробітництва органів, що здійснюють фінансовий моніторинг як на національному, так і міжнародному рівнях; таємності інформації, отриманої внаслідок здійснення фінансового моніторингу; збереження, захисту інформації та повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну; інформаційної прозорості.

Ключові слова: легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом; принципи; фінансовий моніторинг; фінансово-економічна безпека.

Utkina M. S. As to the principles of financial monitoring

One of the most global problems of society in recent times is the struggle, counteraction, and prevention of the legalisation of proceeds obtained through crime, or the so-called criminal proceeds. In particular, the process of laundering this kind of income must be considered in the context of an extreme threat to the destabilisation of the financial and economic systems and the national security of the country as a whole. There is an urgent need to develop a strategy that will allow to quickly and effectively counter cases of abuse of the state's financial system. Considering the above, the question of researching financial monitoring in the system of such measures is brought up to date. The article contains a complex theoretical and legal analysis of the principles of financial monitoring, considering the norms of the law and doctrinal sources. The author's definition of the concept of principles of financial monitoring is given, under which it is proposed to understand objectively certain inherent starting and starting positions, which are based on social relations regarding the implementation by authorised subjects of primary and state financial monitoring of measures aimed at fulfilling the requirements of the current legislation in the context of countermeasures and prevention of legalisation of funds of criminal origin. In the article, the authors summarised the list of principles of financial monitoring and also conducted an analysis of the following principles of financial monitoring: legality; objectivity and reality; independence; generalities; systematicity; application of a risk-oriented approach (principle of a risk-oriented approach); the priority of protecting the legitimate interests of citizens, society, and the state against damage caused by the legalisation of "criminal proceeds"; coordination of interaction, cooperation and cooperation of bodies performing financial monitoring both at the national and international levels; confidentiality of information obtained as a result of financial monitoring; preservation, protection of information and completeness, relevance and timeliness of information exchange; information transparency.

Key words: legalisation of proceeds obtained through crime; principles; financial monitoring; financial and economic security.

Постановка проблеми та її актуальність. В контексті фінансової глобалізації однією із найголовніших проблем, що постає перед кожною державою є стрімкий розвиток легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансування тероризму. Це пояснюється тим, що власники тіньових доходів намагаються надати їм законного походження. Так звані «злочинні доходи» становлять собою загрозу не лише для економіки будь-якої держави, але і для національної системи в цілому. За О. Резніком, фінансова криза та низка інших загроз безпосередньо визначили необхідність звернення державами уваги на захист своїх фінансових інтересів. З урахуванням цього питання фінансової безпеки набуло особливої актуальності як на національному, так і на міжнародному рівнях [1].

Низький рівень ефективності механізмів регулювання фінансової системи сприяє пришвидшеному переміщенню доходів, одержаних злочинним шляхом, що призводить до розвитку тіньової економіки. Зважаючи на це, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, становить собою системну загрозу для фінансової, економічної сфер, національної безпеки усіх країн. З урахуванням цього актуальності набуває питання результативності провадження фінансового моніторингу. В даному контексті актуалізується питання важливості базисних засад провадження фінансового моніторингу, оскільки як і будь-яке явище правничої дійсності, фінансовий моніторинг ґрунтується на відповідних принципах. Принципи фінансового моніторингу певним чином є сталою категорією, проте повинні вдосконалюватись та корелюватись із змінами у міжнародному та національному законодавстві, а також відповідно до розвитку фінансових технологій та злочинних схем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи доробки представників наукової спільноти, слід наголосити, що питання принципів фінансового моніторингу було предметом дослідження лише епізодично. Зокрема, В. Прасюк [2] досліджував питання принципів державного фінансового контролю, який доволі часто ототожнюють із фінансовим моніторингом. В. Зайчикова [3] аналізувала й комплексно досліджувала аспекти методологічних принципів фінансового моніторингу виконання місцевих бюджетів. Питання організації фінансового моніторингу в цілому досліджувались представниками як вітчизняної, так і зарубіжної наукової спільноти. Зокрема, до таких науковців слід віднести С. Єгоричеву [4], Б. Сюркало [5], О. Балануца [6], В. Першина [7].

Метою цієї статті є комплексний аналіз та характеристика принципів провадження фінансового моніторингу як одного із основних засобів у сфері протидії та превенції легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблематику питання подолання та превенції легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно зосередити увагу на такій важливій складовій як фінансовий моніторинг. Це зумовлено, у першу чергу, тим, що даний правовий засіб розглядається як один із найбільш ефективних й дієвих у системі протидії та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, задля мінімізації та реальної протидії організованій злочинності та легалізації «злочинних доходів». Високий рівень розвитку тіньової економіки, корупційні діяння, недієвість нормативно-правового забезпечення, а також дублювання функцій окремих інституцій стали передумовами у формуванні системи фінансового моніторингу. Зважаючи на це, під час становлення й розвитку національних систем фінансового моніторингу для країн принциповим стало використання абсолютно нового підходу - забезпечення взаємозв'язку приватного сектору із структурами правоохоронних органів. Передовими країнами світу було запропоновано створити орган нової формації - підрозділ фінансової розвідки (ПФР) (у більшості країн має таку назву або у випадку іншої назви - є аналогом). Основною функцією такого органу стало отримання та аналіз інформації щодо підозрілої діяльності, передача звітів щодо діяльності, ідентифікованої та представленої приватним сектором. Можна констатувати, що такі органи почали виступати як посередники між приватними організаціями та правоохоронними органами.

З урахуванням того, що будь-яке явище правничої дійсності ґрунтується на відповідних принципах, фінансовий моніторинг не є виключенням. В даному контексті актуалізується питання важливості базисних засад провадження фінансового моніторингу. Задля комплексної характеристики принципів фінансового моніторингу, потрібно надати визначення дефініції «фінансовий моніторинг». Зазначаємо, що в контексті виокремлення комплексу заходів із запобігання легалізації коштів злочинного походження дана дефініція з'явилася порівняно нещодавно. До початку нинішнього століття вона використовувалася у переважній більшості у своєму вихідному семантичному значенні - як визначення деяких систематизованих, регулярних спостережень

і заснованих на них діях у галузі фінансів, незалежно від специфіки предмета їхньої спрямованості. Водночас у другій половині 1990-х рр. вона стала використовуватися і як спеціальний термін, що належить до сфери процедур банкрутства й антимонопольних розслідувань.

В економічному аспекті представники наукової спільноти зазначають, що фінансовий моніторинг необхідно розглядати як складову частину фінансового контролю. Неоднозначним є визначення фінансового моніторингу, яке надає Ясуї Тошиюкі [8]. Зокрема, під фінансовим моніторингом науковець пропонує розуміти інформацію для забезпечення національної безпеки, яка потрібна, збирається та аналізується фінансово-орієнтованими установами за допомогою використання певних фінансових методів для надання у фінансовому форматі особам, які визначають політику.

Законодавець на нормативному рівні (у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а саме - п. 66 ч. 1 ст. 1) закріпив визначення категорії «фінансовий моніторинг». Відповідно до визначення, фінансовий моніторинг - це сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [9]. На нашу думку, фінансовий моніторинг становить собою комплекс визначених на законодавчому рівні заходів, що здійснюються уповноваженими суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу, що спрямовані на виконання вимог чинного законодавства в контексті протидії та запобігання легалізації коштів злочинного походження [10].

З урахуванням проаналізованого визначення «фінансовий моніторинг», необхідно дослідити категорію «принципи фінансового моніторингу». Констатуємо, що вони відіграють принципове значення, оскільки становлять собою певні вихідні положення щодо провадження фінансового моніторингу. По-перше, необхідно надати визначення категорії «принцип», що є однією із складових елементів вищезазначеного терміну.

Аналізуючи дефініцію «принцип», відмічаємо, що єдиного трактування, що превалує немає, а тому в науковій царині існує плюралізм наукових позицій щодо категорії «принцип». У загальній теорії права знаходимо наступне визначення

категорії «принцип», надане О. Скакун, - це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку; вони є підставою права, що містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі [11].

Знаходимо визначення категорії «принципи» і у словнику іншомовних слів [12], відповідно до якого це те, що «знаходиться в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки. Також звертаємось до трактування, закріпленого у філософській довідковій літературі (філософському енциклопедичному словнику) [13]. Принципи визначено як загальні вимоги до побудови системи теоретичного знання, сформульовані як те первинне, першопочаткове, що лежить в основі певної сукупності фактів. Таким чином, принцип необхідно розглядати як основну ідею, концепцію, що служить базисом для певної системи. Вони відображають фундаментальні концепції, які можуть використовуватися як орієнтири для дій, сприяючи досягненню бажаних результатів або відповідній поведінці.

На законодавчому рівні не було закріплено визначення дефініції «принципи фінансового моніторингу». Зважаючи на це, пропонуємо під даною категорією розуміти об'єктивно властиві певні відправні, вихідні положення, на яких базуються суспільні відносини щодо здійснення уповноваженими суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу заходів, спрямованих на виконання вимог чинного законодавства в контексті протидії та запобігання легалізації коштів злочинного походження

Слід констатувати, що фінансовому моніторингу притаманні принципи, на яких ґрунтується кожна правова система окремої із країн. З урахуванням цього, фінансовому моніторингу в Україні притаманними є ті принципи, на яких ґрунтується вітчизняна правова система, а також - які закріплені в Основному законі України, а також інших нормативно-правових актах. Серед представників наукової спільноти також існує думка щодо можливості віднесення до принципів фінансового моніторингу й викладених у Лімській декларації керівних принципів контролю [14]. Зокрема, до них віднесено принцип незалежності, об'єктивності та компетентності органів фінансового контролю.

Зважаючи на це, вищезазначені принципи пропонується віднести до основних принципів

фінансового моніторингу, які необхідно розуміти наступним чином:

(1) принцип законності - органи, які здійснюють фінансовий моніторинг повинні керуватись у своїй діяльності нормативними актами та діяти у межах їх компетенції;

(2) принцип об'єктивності та реальності - уся інформація, отримана під час проведення фінансового моніторингу повинна обов'язково мати документальне підґрунтя (докази), що відображатиме об'єктивність фактичного стану речей;

(3) принцип незалежності - органи здійснення фінансового моніторингу повинні бути незалежними у прийнятті рішень щодо аналізу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. До цього принципу також необхідно віднести і принцип політичної незалежності.

В. Зайчикова [3, с. 159] наголошує на тому, що серед найбільш істотних принципів організації системи моніторингу слід виокремлювати принципи

- безперервності;
- системності;
- варіантності;
- адаптивності методу проведення моніторингу;
- верифікованості;
- оперативності й ін.

Проте, до цього переліку вважаємо за необхідне віднести і (4) принцип загальності, який становить собою базовий принцип побудови будь-якої системи фінансового моніторингу. В цілому, його слід трактувати наступним чином: до об'єкту фінансового моніторингу належать всі фінансові операції та транзакції, як із грошима, так і іншими активами. Проте, даний принцип в контексті суб'єктно-об'єктних відносин припускає участь усіх суб'єктів фінансового моніторингу, а також здійснення усіх операцій, що підпадають до цієї категорії. Погоджуємось із В. Зайчиковою щодо виокремлення (5) принципу системності у системі принципів фінансового моніторингу. Його необхідно розглядати в контексті формування фінансового моніторингу як системи, суб'єкти якої здійснюють діяльність в межах єдиного правового та методологічного поля.

Проте, на нашу думку, одним із основним є (6) принцип застосування ризик-орієнтованого підходу. Це зумовлено тим, що такий ризик-орієнтований підхід має бути основним підґрунтям для ефективної імплементації всіх рекомендацій FATF Він проявляється у тому, що органи, що здійснюють фінансовий моніторинг повинні виявляти, оцінювати та розуміти ризики легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та/або фінансування

тероризму, виходячи із цього мають вживати усіх відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. Таким чином, суб'єкт фінансового моніторингу розробляє внутрішні документи, в яких враховує критерії ризиків щодо операцій та щодо клієнтів, на підставі яких він може виявити ризиковану операцію без необхідності детального та скрупульозного вивчення кожної господарської операції кожного клієнта.

Деякі науковці наголошують на тому, що принцип ризик-орієнтованого підходу, у свою чергу, умовно можна поділити на ряд принципів. Зокрема: принцип ефективного витрачання наявних ресурсів (принцип ефективності); принцип пропорційності застосовуваних заходів ризику залучення до протиправної діяльності (принцип пропорційності) і принцип гнучкості, що дозволяє своєчасно змінювати систему в залежності від зміни навколишньої дійсності; принцип законності, який передбачає, що всі дії (бездіяльності) в рамках реалізації ризикового підходу не порушують чинного законодавства про фінансовий моніторинг.

Також увагу слід зупинити і на положеннях Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [9]. У статті 3 даного нормативного акту чітко визначені основні принципи запобігання та протидії, що можуть бути застосовані і до фінансового моніторингу. Зокрема:

(7) принцип пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави, від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації «злочинних доходів»;

(8) принцип координованості взаємодії, співпраці та співробітництва органів, що здійснюють фінансовий моніторинг як на національному, так і міжнародному рівнях;

(9) принцип таємності інформації, отриманої внаслідок здійснення фінансового моніторингу;

(10) принцип збереження, захисту інформації та повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну.

В. Першин [7] до основних принципів фінансового моніторингу як організаційно-правового явища відніс наступні:

- принцип законності, відповідність вимогам чинної нормативно-правової бази;

- принцип презумпції невинуватості суб'єктів фінансових операцій. Зокрема, даний принцип актуалізується в контексті відповідності загальним

правовим положенням врегулювання суспільних відносин, посилення інвестиційної привабливості держави як за кордоном, так і всередині держави. Науковець наголошує на тому, що цей принцип слід розглядати як додаткове свідчення фінансової цивілізованості українського суспільства та держави;

- принцип багатосуб'єктності. Задіяння у процесі фінансового моніторингу значної кількості суб'єктів відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

- принцип наявності у державі спеціально уповноваженого органу, який координуватиме та самостійно здійснюватиме заходи, спрямовані на запобігання та протидію легалізації так званих злочинних доходів;

- принцип тісної міжнародної співпраці. Це зумовлено тим, що значна кількість злочинних коштів має джерелом походження саме зарубіжні країни.

На нашу думку, до даної системи принципів доцільно також віднести і (11) принцип інформаційної прозорості, який передбачає побудову системи фінансового моніторингу базуючись на досвіді провідних країн світу щодо його здійснення; комплексне співробітництво із міжнародними організаціями, об'єднаннями та ПФР інших країн, а також обмін інформацією, сучасними технологіями та методами легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом.

Висновки. На нашу думку, вищеперераховані принципи дозволяють чітко виокремити об'єкт фінансового моніторингу, а також його межі в контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. В цілому, реалізація зазначених принципів є можливою зважаючи на комплекс процедур, що забезпечують створення та функціонування інформаційної бази фінансового моніторингу, сукупності методів обробки інформації, законодавчої бази щодо фінансового моніторингу та організаційної структури фінансового моніторингу в контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Література

1. Reznik, O., Olga Getmanets, O., Kovalchuk, A., Nastyuk, V., Andriichenko, N. (2020). Financial security of the state. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 9(3), 843-852. [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.3\(10\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.3(10)).

2. Прасюк В. М. Принципи державного фінансового контролю: загальна характеристика. Прикарпат-

ський юридичний вісник. 2019. Випуск 4 (29). Том 2. С. 155-160. [https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i4\(29\).454](https://doi.org/10.32837/ryuv.v2i4(29).454)

3. Зайчикова В. В., Грапчев Є. В. Методологічні принципи фінансового моніторингу виконання місцевих бюджетів. *Бізнесінформ*. 2011. № 11. С. 158-160.

4. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 291 с.

5. Сюркало Б. І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. *Ефективна економіка*. 2011. № 11.

6. Балануца О. О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 6. С. 38-40.

7. Першин В. Державний фінансовий моніторинг: загальні правові характеристики. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 70-74.

8. Yasui, Toshiyuki. (2009). Birth and Development of Financial Intelligence. *Intelligence management*, no. 1, 23-34. DOI: 10.9764/jsciim.1.23.

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

10. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 292-295.

11. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

12. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1974. 776 с.

13. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

14. Лімська декларація керівних принципів контролю : міжнародний документ від 01. 01. 1977 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604_001#Text

Уткіна М. С.,

orcid.org/0000-0002-3801-3742

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач*

*Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету,*

науковий дослідник

Університету Ворик, м. Ковентрі,

Велика Британія